

Det usmarte landskab – som et muligt fristed?

Begrebet 'smart cities' har været genstand for intensiv debat i mere end et årti. På samme vis mener vi, at det er presserende at diskutere den stigende søgen efter smarte løsninger til at omarrangere landdistrikter til, hvad der kunne betegnes som 'SMARTE LANDSKABER'. Ikke mindst fordi den gradvise implementering af smartere og mere præcise teknologier sker parallelt med et fundamentalt tab af biodiversitet i Danmark. Man kan samtidigt være bekymret for, at optimeringens strukturelle og æstetiske logikker i stigende grad reducerer mulighederne for at opleve ukontrollerede og ubestemte landskabsrum – fristeder.

Tilbage i 2015 beskrev Søren Gram og Teknologirådet, at der var lavet planer svarende til ...

130-140%

... af det danske territorium

Af arkitekt **Jens Christian Pasgaard**, Pasgaard Arkitektkontor samt lektor **Karen Olesen**, professor **Tom Nielsen** og lektor emeritus **Morten Daugaard** fra Arkitektskolen Aarhus

Danmark kan allerede i dag beskrives som ét sammenhængende, gennemplanlagt, ekstremt højt udnyttet og urbaniseret territorium.^{1,2} Hertil kommer, at Danmarks landbrugs- og fødevareresektorer er blandt de mest digitaliserede i verden, og at der er en stigning i landbrug, der anvender præcisionsteknologi.³ Der er således ikke meget, der er overladt til tilfældighederne. Og udviklingen går kun i retning af yderligere arealoptimering.

Både på nationalt og kommunalt niveau udarbejdes der i disse år talrige strategiske handlings- og udviklingsplaner.

Planerne handler både om, hvordan vi kan indfri klima- og biodiversitetsmål inden 2030, samt hvordan vi kan skabe ny grøn infrastruktur og generel bæredygtig samfundsudvikling. Der er et stort tidspres for at realisere planerne, og der er samlet set udsigt til signifikante ændringer i Danmarks fremtidige arealpuslespil.

Når man ser samlet på mangfoldigheden af strategiske tiltag og initiativer, så tegner der sig et billede af et Danmark, der kun bliver mere og mere funktionelt indrettet. Her skal blot omtales tre strategier (ud af mange mulige), som rummer dilemmaer og udfordringer. Strategierne er ikke nødvendigvis 'smarte' i den forstand, at de er baseret på informationsteknologi, men de repræsenterer alle en tankegang, der handler om effektivisering og rationalisering.

A) ENERGIPRODUKTION

Regeringen har netop lavet 'Klimaaf tale om mere grøn energi fra sol og vind på land 2023', der følger op på tidligere aftaler. I det strategiske reformforslag 'Danmark kan mere II' fra april 2022 er et af de centrale mål at skabe meget mere grøn strøm end i dag. Forslaget omfatter en firedobling af produktionen af grøn el på land primært i form af vindmøller og solcelleanlæg.⁴ I den nye aftale står der, at "Aftalparterne er enige om, at der i foråret 2024 fremsættes en ny lov om større energiparker, hvori energiparker inden for de udpegede arealer tildeles særlige vilkår, der bl.a. lemper hensyn til arealbeskyttelse og dermed gør det nemmere og hurtigere at få tilladelser til opstilling af vedvarende energi, herunder i forhold til placering af PtX-anlæg og virksomheder i tilknytning til energiparkerne."

Det er velkendt, at det i praksis har vist sig svært og konfliktfyldt at finde arealer til disse pladskrævende installationer. Men der er også en grundlæggende risiko for, at de tekniske installationer kommer til at optage plads, der ellers kunne bidrage til at øge

biodiversitet og biomasse.⁵ Men mest problematisk er formentlig, at reformforslaget taler for en betragtelig hurtigere sagsbehandling. I praksis betyder det, at regeringen vil fjerne barrierer, der står i vejen for hurtige godkendelsesprocesser. En sådan hastighed kan resultere i forhastede beslutningsprocesser med mangelfulde kortlægnings- og inddragelsesprocesser. En sådan fremgangsmåde vil udfordre det danske planlægningssystem med den risiko, at kulturlandskaber, landskabsæstetik og ikke-funktionelle landskabs-elementer vil få meget lidt opmærksomhed.⁶

B) LANDSBYPLANLÆGNING

I 2019 blev der foretaget en planlovsændring, der pålægger danske kommuner at arbejde strategisk med landsbyplanlægning.⁷ Ændringen betyder, at kommuneplanlægningen fremover skal vurdere og tage stilling til den enkelte landsbys muligheder. Kan udviklingen vendes? Eller kan landsbyen med fordel afvikles?

Samlet set er denne planlovsændring et udtryk for et samfund, som ikke længere accepterer stagnation og ineffektivitet. Men der er her en risiko for, at optimeringstænkningen glemmer den ressource, der ligger i forfald og billige kvadratmeter. En ressource der uventet kan blive grobund for nye kreative tiltag og tilflyttere. Måske er det vigtigt at lade bestemte områder forblive i en fase med usikkerhed og acceptere stedernes liminale karakter? Særligt i en tid med store usikkerheder på både lokal og global skala (ikke mindst som følge af COVID-, Rusland-Ukraine- og Israel-Hamas-kriserne).

C) REWILDING

Danmark er i dag det land i Europa med mindst beskyttet natur og med faldende biodiversitet. Men med den nyligt vedtagne aftale om beskyttelse af den globale biodiversitet, 'The Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework', så er vi fremadrettet forpligtet til at beskytte 30% af vores landjord.⁸ Heldigvis er der stigende politisk interesse for at etablere større og mere sammenhængende naturområder til gavn for biodiversiteten.⁹

I den sammenhæng spiller forvaltningsmodellen 'rewilding' en vigtig rolle. Det er en model, hvor man tilstræber at skabe selvforvaltende økosystemer med minimal menneskelig regulering af vegetation og megafauna. Men en central udfordring er, at store græssende dyr kræver plads. Hvis vi forstørrer rewildingområderne, så kan der være en fare for, at vi uforvarende kommer til at lægge endnu mere pres på arealerne udenfor rewildinghegnene. Simpelthen

Danmarks landbrug er blandt de mest digitaliserede i verden, og der er en stigning i landbrug, der anvender præcisionsteknologi. Der er ikke meget, der er overladt til tilfældighederne. Og udviklingen går kun i retning af yderligere arealoptimering.

FOTO: PAULO COSTA

for at kunne opretholde produktionen. Der kan være en risiko for, at biodiversitetsniveauet uden for hegnene rent faktisk vil falde i processen med at skabe højtydende 'naturøer'.

Når man diskuterer det uforudsigelige landskab som et muligt fristed, så kan rewilding umiddelbart synes at være svaret på vores søgen. I den forstand at der let kan etableres en mental kobling mellem fristed og den uforstyrrede natur. Men man kan også argumentere modsat; at arealer allokere til rewilding med deres adfærds- og forvaltningskodning i mange tilfælde ikke vil være menneskets fristed.

Summen af strategiske initiativer

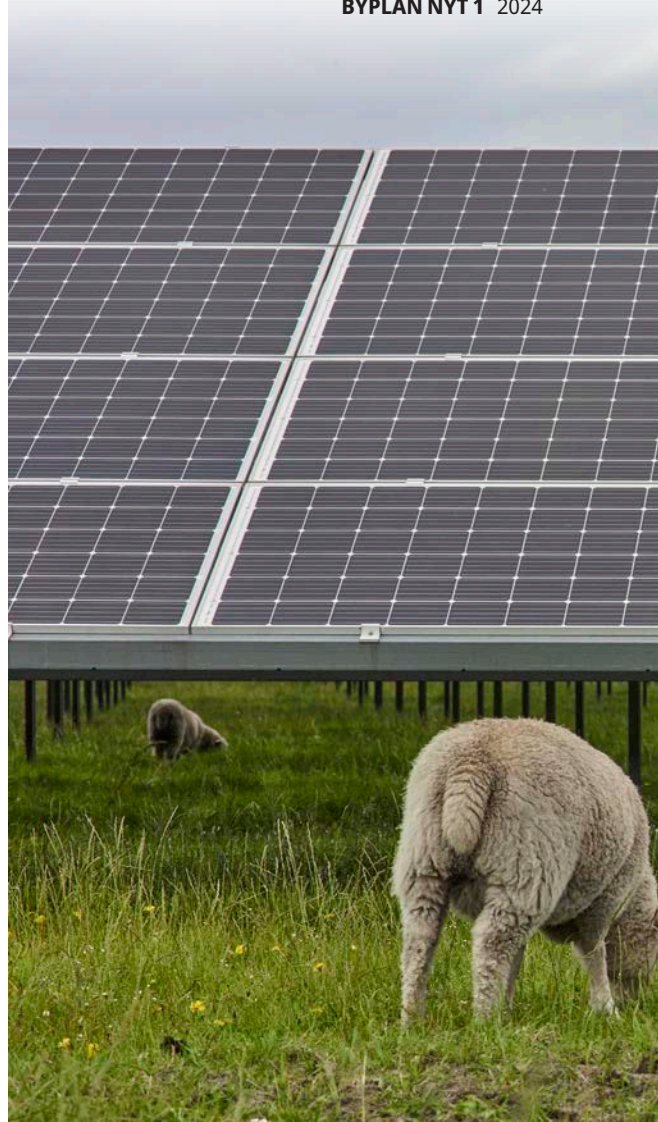
Når vi ser på tværs af de tre nævnte strategiske tiltag og initiativer, så demonstrerer de samlet set to logikker, der kommer til udtryk på to forskellige skalaer på samme tid: Den ene logik handler om pixelering, den anden om multifunktionalitet.

Pixelering

Kortlægninger og jordbundsanalyser bliver stadig mere præcise. Det såkaldte præcisionslandbrug opererer med en finere og finere maske-/pixelstørrelse, der betyder, at man kan målrette anvendelse og udbytte af hver eneste kvadratmeter jord, man ejer. Denne logik bag smart arealanvendelse ser i stigende grad også ud til at være gældende i en langt større skala, hvor store områder udpeges som særligt ideelle til bestemte formål og funktioner. Det er funktionalistisk storskalaplanlægning, som betyder, at landets territorium i stigende grad tager form af kæmpe puslespilsbrikker eller kæmpe pixels. Det er en udvikling, der uden tvivl vil skabe større effektivitet i alle henseender, men som også kan true den kvalitet og appel, der ligger i at have komplekse og uoverskuelige landskaber. Kvaliteter der kendetegner vores mindre intensivt udnyttede landskaber.

Multifunktionalitet

Det er velkendt, at vi mangler kvadratmeter til at gennemføre de mange strategiske planer. Tilbage i 2015 beskrev Søren Gram og Teknologirådet, at der var lavet planer svarende til 130-140 % af det danske territorium.¹⁰ I dag er det problem formentlig ikke blevet mindre, når man tænker på skalaen af de nye Power-to-X anlæg, der er på planlægningsstadiet.¹¹ Flere forsknings- og pilotprojekter har peget på

multifunktionalitet og jordfordeling som en del af løsningen.¹² Ideen om multifunktionalitet er på mange måder fornuftig og vil formentlig starte et nyt arealpuslespil, hvor man søger efter at finde synergier og løsninger, hvor arealer kan opfylde flere arealinteresser på samme tid eller skifte funktion alt efter årstiden. Der tænkes i lag og flerprogrammering. Et konkret eksempel er, når solpaneler hæves for at give plads til afgrøder eller græssende husdyr under dem. Alt sammen umiddelbart fornuftigt, men også løsninger der kun accelererer effektivitetstænkningen. Gram og andre debattører argumenterer for, at der er brug for politikere, der har modet til at prioritere. Vi vil mene, at der er et lige så afgørende behov for stemmer, der tilbyder et andet perspektiv på landskabet; et perspektiv som giver mulighed for, at andre og mindre vækstorienterede faktorer kan indgå i ligningen.

Hvad karakteriserer 'det usmarte fristed'?

Som overskriften 'Det usmarte landskab – som et muligt fristed?' indikerer, så betragter vi det 'usmarte' som en værdifuld, men også truet kvalitet ved vores landskaber. Ved 'det usmarte' forstår vi en oplevelse eller tilstand karakteriseret ved mangel på kontrol, mangel på funktionalitet, usikkerhed, ustabilitet og foranderlighed. Modsætningen til det smarte og strømlinede. Ikke let at tyde. Det ukloge ser ud til at være et grundlæggende behov for det nysgerrige

For at forbinde den verden vi lever i med den verden, vi lever af, så er vi nødt til at stoppe med at tænke på historien som en fremadgående bevægelse, at skære fortiden fra fremtiden og efterlade den.

Et konkret eksempel på effektivitetstænkning og multifunktionalitet er, når solpaneler hæves for at give plads til afgrøder eller græssende husdyr under dem.

FOTO: ESPEN BECK

og udforskende menneske. Et fristed kan tilbyde en alternativ måde at være til stede i verden på.

Latour og Schultz hævder, at for at forbinde den verden vi lever i med den verden, vi lever af, så er vi nødt til at stoppe med at tænke på historien som en fremadgående bevægelse, at skære fortiden fra fremtiden og efterlade den.¹³

I forhold til diskussionen om de usmarte landskaber, så mener vi, at Latour og Schultz's argument peger på et behov for at inkorporere eksisterende fysiske strukturer – naturlige eller menneskeskabte – i fremtidige transformationsstrategier. Vi mener, at det er afgørende at anerkende vigtigheden af elementer, der ikke 'passer' til bestemte strategier. Elementer der kan udgøre 'sprækker' og 'huller' i den overvældende orden, der ellers i stigende grad definerer vores landskaber. Sådanne 'sprækker' og 'huller' kan være tilvejebragt af eksisterende læbeplantninger, forhistoriske gravhøje, kirker og kirkegårde, men også af fligede små- og landsbyer samt af tekniske installationer og forladte bygningsstrukturer, der ligger spredt ud over det danske territorium. Alle elementer der, i positiv forstand, obstruerer den komplette rumlige megaskalering og homogenisering.

Vi anser 'sprækkerne' og 'hullerne' som særdeles værdifulde. Nogle ikke helt kontrollerbare 'landskabs-elementer' der skal anerkendes i planlægnings-

processer, så vi sikrer steder, der måske kan danne afsæt for i dag uforudsete initiativer og aktiviteter.

Det kalder på en mere intelligent og nuanceret tilgang til bevaring og beskyttelse. Det handler ikke om at bevare en fysisk status quo, men snarere om at sikre nogle arealer, der undslipper den ellers altomfattende strategiske planlægningsoptik. 'Sprækkerne' og 'hullerne' er steder, der rummer fortid, nutid, den menneskelige hukommelse og flertydige æstetiske erfaringer.

¹Nielsen, T. (2009) Det urbaniserede territorium: Østjylland under forandring. (1 udg.) Arkitektens Forlag.

²Nielsen, T. (2023) Byen Danmark. Arkitektens Forlag.

³Danmarks Statistik (2022) Stigning i areal med præcisionslandbrug. Online: <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/nyt/NytHtml?cid=42525> (tilgået 2. nov., 2023).

⁴Regeringen (2022) Danmark kan mere II. Uafhængighed af russisk gas. Danmark skal være grønnere og sikrere. Udgivet af: Statsministeriet.

⁵Beier, C. (2022) Professor: Solpaneler i det åbne land er ikke en klog beslutning. Online: <https://www.altinet.dk/energi/artikel/professor-der-er-ikke-plads-til-flere-solpaneler-i-det-aabne-land> (Tilgået 18. nov. 2022).

⁶Rentz-Petersen, N. (2022) Arkitekt: »Der er lige en ting, I ikke må glemme«. Politiken 28. April. Online artikel: <https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art18740274/%C2%BBDer-er-lige-en-ting-i-ikke-m%C3%A5-glemme%C2%AB> (Tilgået 18. nov. 2022).

⁷Retsinformation (2018) Lov om ændring af lov om planlægning (Strategisk planlægning for landsbyer). Online: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2018/1715> (Tilgået 2. november 2023)

⁸Vedtaget ved biodiversitetskonferencen COP15 i Montreal, december 2022. Online: <https://www.unep.org/un-biodiversity-conference-cop-15> (Tilgået 2. nov. 2023).

⁹Aarhus University (2021) Biodiversitetseffekter af rewilding.

Videnskabelig rapport fra DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi. nr. 425. Available at: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dce2.au.dk/pub/SR425.pdf> (Tilgået 2. nov. 2023).

¹⁰Teknologirådet (2015) Kampen om m2- Prioritering af fremtidens arealanvendelse i Danmark. Fonden Teknologirådet. Online: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://tekno.dk/app/uploads/2015/08/Prioritering-af-fremtidens-arealanvendelse-i-Danmark.pdf> (Tilgået 18. nov. 2022).

¹¹Skaanning, A.-M. og Osmundsen, P. (2023) Ringkøbing-Skjern får et verdens største energianlæg til 60 milliarder kroner: Her skal det ligge. Dagbladet Ringkøbing-Skjern, 24. januar, 2023. Online: <https://dbrs.dk/ringkoebing-skjern/ringkoebing-skjern-faar-et-af-verdens-stoerste-energianlaeg-til-60-milliarder-kroner-her-skal-det-ligge> (tilgået 2. nov., 2023).

¹²Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (2022) Pilotordning for Multifunktionel Jordfordeling. Vejledning om samtykke til fri multifunktionel Jordfordeling. Published by: Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, Landbrugsstyrelsen.

¹³Latour, B og Schultz, N. (2022) Notat om den nye økologiske klasse (oversat fra den franske udgivelse: "Mémo sur la nouvelle classe écologique" af Torsten Andreassen). Hans Reitzels forlag.